

Микола ГЛАДКИЙ

ВЕЛИЧАННЯ ГОСПОДАРЯ ТА ГОСПОДИНІ В УКРАЇНСЬКИХ КОЛЯДКАХ (на матеріалах с. Доброгостів)

На основі колядок, записаних автором у с. Доброгостів Дрогобицького району Львівської області, охарактеризовано образ господаря та господині, яких вшановували в дні різдвяно-новорічних свят в ході ритуальних обходів дворів.

Ключові слова: різдвяно-новорічна обрядовість, колядування, колядки, сюжет, господар, господиня.

Святкування Різдва Христового — одне із найбільш величних свят українців. Народна обрядовість, яка унаочнює традиції відзначення цієї події, відображає родинно-господарські аспекти життя людей. Витоки цих явищ сягають давніх дохристиянських часів і відтворюють дійства з нагоди величного свята — Коляди, яке припадало на час зимового сонцестояння. Одним із основних обрядодійств різдвяного циклу свят є колядування — виконання ритуальних творів, що здійснюється під час обходів дворів.

Записи і дослідження українських колядок мають достатньо давню історію. Перші записи було здійснено ще в кінці XVII ст. [11, с. 643]. Наприкінці XVIII ст., у час активної фольклоризації церковно-християнських пісень, «потужний слід у цьому процесі залишив почаївський «Богогласник», уперше опублікований 1791 р.», а згодом неодноразово перевиданий [6, с. 118]. Його Іван Франко назвав «найважливішим твором червононоруської літератури XVIII віку», важливим здобутком літератури «до часів Шашкевича» [15, с. 15]. Серед збирачів колядок і щедрівок варто назвати і діячів «Руської Трійці», а також Павла Чубинського, Миколу Лисенка, Володимира Шухевича та інших. Але якщо в XIX ст. колядки публікували як складову фольклорних збірок, то перше окреме наукове видання колядок і щедрівок здійснив видатний український етнограф, фольклорист Володимир Гнатюк [9; 10]. Важливим здобутком української фольклористики є об'ємна публікація колядок і щедрівок, підготовлених Олексієм Деєм [11].

Після проголошення незалежності України інтерес до народної творчості зріс, що було викликано внутрішнім потягом людей до духовності, прагненням до збереження культурних національних традицій та відновлення втрачених. Цьому, зокрема, добре прислужився збірник колядок, упорядкований Михайлом Глушком [12]. Передмову до цього видання із аналізом особливостей українських колядок і щедрівок підготував відомий вчений Роман Кирчів [8, с. 5—28].

Упродовж останніх років автор досліджував збереження традицій колядування в селі Доброгостів Дрогобицького району Львівської області. Від місцевих жителів записав більше півтори сотні текстів різного тематичного змісту, частина з яких опублікована [16]. Подібну роботу на теренах краю провів і Василь Сокіл, здійснивши системний запис фольклорної спадщини в селі Івана Франка Нагуєвичих [13].

Витоки традицій колядування в Україні сягають давніх часів. В найдавніших текстах відображено світоглядні уявлення наших пращурів про створення світу та його першопочатки. Основними образами у творах цієї групи виступають море, острів-камінь, світове дерево, птахи, три сили світу — сонце, місяць, дощ тощо [7, с. 69—71; 8, с. 13—14]. Колядки такого змісту в селі вже не збереглися в народній пам'яті.

Із розвитком традицій колядування поступово колядки наближаються до реалій повсякденного родинно-господарського життя. Вони віддзеркалювали світоглядні уявлення людей, що базувалися на магичних діях і віруваннях у силу слова, з допомогою якого можна було домогтися бажаного результату. Основна спрямованість цих творів — аграрно-магічна, яка поступово трансформується у величальну. Провідними мотивами колядок цієї групи є величання господаря, господині, парубка, дівчини.

Метою цієї статті є охарактеризувати сюжетні мотиви українських колядок, спрямованих на возвеличення господаря та господині. Увага до цієї групи зумовлена тим, що твори такого змісту в наш час практично вийшли з ужитку, хоча зберігаються в пам'яті старожилів. Загалом ми записали шість творів, виконання яких було спрямоване на пошану господаря, і одну колядку на честь господині.

Наша публікація є продовженням низки попередніх статей автора, присвячених різдвяно-новорічній обрядовості та традиціям колядування жителів села Доброгостів [1, с. 239—246; 2, с. 118—129; 3, с. 257—265; 4, с. 423—432].

Серед творів на честь господаря виділяється колядка «**Ой чи дома ж ти, господаречку**». Вона є найбільшою за текстом, має складну структуру і, по суті, складається із чотирьох змістових блоків. Для кожного із них характерною є окрема сюжетна лінія, а також відмінний рефрен, який повторюється після кожного рядка. Однак це не механічне з'єднання чотирьох окремих колядок, а цілісне відтворення найбільш значимих аспектів життя селянина-хлібороба.

У першій частині твору на запитання: «*Ой чи дома ж ти, господаречку?*» колядники самі ж і відповідають:

Ой бо ми знаєм, що він дома є.

Дома домує, свята святкує.

Сидить він собі конець столика.

Конець столика яворового.

Яворого і тесаного.

Далі оспівується головний символ добробуту, багатства — «*хлібове житні-пшеничні, житні-пшеничні в Бога величні*», які лежать на столі, вкритім «*обрусиком*». Особливо возвеличує господаря за прошення на «*бесідочку*» до Бога, яке повторюється рефреном після кожного рядка:

Біг (Бог. — М. Г.) тебе, Біг тебе кличе,

Господаречку, на бесідочку до себе.

Наступна частина колядки відтворює нам скотарську діяльність селянина, якого колядники запрошують вийти на «*обороньку*» і оглянути «*тро-яку радість*»:

Кобили ти сі пожеребилисі.

Корови ти сі потелилисі.

Овечки ти сі покотилисі.

Там на «*обороньці*» знаходяться «*лошиці білокопитні*», «*телички, як окленички*», «*баранці круторогії*». Далі колядка нас переносить на «*зауменню*», де «*плужок му оре*». А плужок «*зно-ва зроблений, низьька спущений*».

Розуміння того, що приплід худоби в господарстві, урожайність, а значить і добробут сім'ї визначається Божим благословенням, знайшло відображення у рефрені:

Славен єс, славен єс, Боже,

По всьому світу явлений.

Таке прославляння Бога є явищем більш пізнього походження. Йому передувало возвеличення «*славного сонечка*», що було виявом глибокого анімістичного світогляду [7, с. 75].

Інша змістова лінія колядки відтворює сцену орання: «*А у тім плужку чотири воли*». Згадка про запряг чотирьох волів в плуг засвідчує, що цей твір належить до відносно давніх пам'яток народної творчості. Те ж саме підтверджують і слова рефрену:

Чотири, чотири в плужку ходили,

Дзвінком дзвонили всі чотири.

Плуг як орне знаряддя обробітку ґрунту на думку вчених появився щонайраніше в першій половині I тис. н. е., але не пізніше в другій половині I тис. н. е. [14, с. 156]. Запряг чотирьох волів з метою пришвидшення обробітку поля використовували лише при оранні важким дерев'яним плугом. Збільшення

кількості тяглових тварин було зумовлене розширенням тяглових площ, еволюцією систем землеробства, зміною соціально-економічних умов які побутували в Україні у часи середньовіччя [5, с. 118—119]. Використання додаткової тягової сили у вигляді двох пар волів, як свідчать результати дослідження генезису тваринного запрягу, здійсненого Михайлом Глушком, активно спостерігається в XV—XVI ст. [5, с. 119]. Остаточне витіснення вола конем як упряжної тварини в господарстві українців відбулося у XIX — на початку XX ст. [5, с. 61—71].

Сакральність сцени орання підкреслює те, що виконують цю роботу святі:

*А святий Петро за плугом ходить.
А святий Павло волики гонить.
А святий Юрій коні парує.
Коні парує по два в бороні.*

Учасницею цього дійства є Пречиста, яка «ходить-походить, діточок просить»:

*Оріть, діточки, довгу нивочку.
Довгу нивочку, дрібну скибочку.
Будем сіяти яру пшеничку.*

І на завершення колядники віншують господареві:

*Вінчуєм же Вас, господаречку,
Не самого Вас, з господиню,
Із діточками, з усьов челядков,*

сподіваючись на добру плату за колядку:

*Ой вийдіт, Ви, д нас, заплатіт Ви нам.
За що ж бо ми Вам колядували.
Як ластівочка при нові стрісі.
Як соловуєць в буковім лісі.*

Присутність аграрних мотивів у творі дає можливість припустити, що цю колядку виконували в день початку Нового року, який слов'яни з давнини відзначали ранньою весною. Перенесення відзначення Нового року на зимовий період, яке утверджується на західноукраїнських землях в XIV—XV ст., а на східноукраїнських територіях після календарної реформи 1700 року в Росії, і поєднання новорічних святкувань із різдвяними вплинули на те, що в канву колядки вводиться вже ідея возвеличення народження Ісуса Христа. Це чітко передає четвертий рефрен твору :

*Радуйся, радуйся, земле,
Син нам Божий народився.*

Близькою за спрямованістю до вказаної є і ще одна господарська колядка, яка серед ритуальних новорічних піснеспівів доброгоствчан займає особливе місце. Йдеться про «**Чи спиш, чи чуєш, господаречку**». Традиційно її виконували під час ритуальних обходів дворів на вшанування господаря з нагоди Нового року за старим стилем у ніч з 13 на 14 січня. В першу чергу нею «вінчували Васиїв», адже перший день Нового року за юліанським календарем відзначають саме це свято. Ще в 70-х роках XX ст. її колядували парубки, обходячи двори сусідів, родичів. Окремі жителі села старшого віку цю колядку ще пам'ятають, хоча, як показують спостереження, в останні роки її виконують все рідше і вона вже майже вийшла із активного вжитку. — Її замінила коляда «Бог Предвічний».

Виконання колядки «Чи спиш, чи чуєш, господаречку» було спрямоване на величання господаря. В ній містяться заклики до весняної рільничої праці («*Вставай же, вставай, не потягайся*»). Причому необхідно також врахувати, що із часом зміст деяких висловлювань дещо змінився. Зокрема, слово «вставай» в минулому означало «не тільки підіймайся, але й стій, готуйся і т. д.» [7, с. 74].

У творі відображено весь технологічний цикл хліборобської праці. Колядники закликають господаря іти «*орати довгу нивоньку, дрібну скибоньку*», «*волочити на яру пшеничку*», «*сіяти яру пшеничку*», «*жати яру пшеничку*», «*складати яру пшеничку*», «*возити яру пшеничку*», «*молотити яру пшеничку*», «*возити яру пшеничку до млина*». Такі очевидні аграрно-новорічні мотиви у тексті засвідчують, що цей твір також виконували у часи весняного новоріччя, а згодом, коли настання Нового року почали відзначати зимою, його виконання автоматично було перенесено.

До цієї ж тематичної групи можна також віднести і таку колядку, як-от: «**Пане господарю, вставайте з постелі**». Позбавлені релігійно-християнських мотивів, вони носять світський характер і віддзеркалюють веселу вдачу, радісний настрій людей з приводу святкової події:

*Дайте нам горілки
З нової бочівки,
Ми повипиваєм,
Красно заспіваєм.*

Звертаючись до господаря, йому бажали здоров'я, достатку, щастя, втіхи — характерна риса багатьох колядок:

*А тобі (Ім'я),
Дай, Боже, здоров'я.
Дай, Боже, здоров'я,
Многа літ прожити,
Із колядниками
Горілку пити.*

Початкові рядки колядки «**Пане господарю, пусти нас до хати**» зближують її із щойно згадуваною. Однак у тексті колядники виступають уже як виступи, які розносять «веселу новину»:

*Що Діва Марія
Зродила Дитину.
А тая Дитина —
То вам Бог правдивий,
Хто його полюбить,
Той буде щасливий.*

І тому:

*Ми нині всі разом,
Тому веселімся
І рождеству Його
Низько поклонімося.*

За свою звістку колядники сподіваються на частування:

*Дай нам з-під полиці
Із медом пшениці
І ще щось до того
Випити доброго.*

Подібні мотиви характерні і для колядки «**Ми прийшли, пане господарю, до тебе**». Однак у цьому творі цікавими елементами є протиставлення господаря, який «сидить у теплій хаті», і колядників, яким «студено під вікнами стояти»:

*А ваші вуста посолоділи від меду,
А наші ноги померзли від льоду.*

Колядка «**Добрий вечір тобі, пане господарю**», теж була спрямована на вітання господаря, але вже з нагоди інших свят, і тому її виконували і на Різдво, і на Новий рік, і на Водохреще. У цьому творі використаний давній в колядках мотив: прихід трьох гостей. Однак якщо в дохристиянські часи гостями були «славне сонечко», «ясний місяць», «дрібний дощик», то в більш пізні часи — християнські «**празники**». Вони викликають почуття радості:

*Радуйся!
Ой радуйся, земле,
Син Божий народився.*

І тому колядники закликають господаря «**застелити столи**», що означало в давніші часи «установити стіл найкращими наїдками та напінками» [7, с. 84]. Кожен із цих трьох «**празників**», щось принесе людям:

*А що перший празник зішло всім нам втіху,
А що другий празник зішло всім нам щастя,
А що третій празник зішло всім нам долю.*

А заключні слова віддзеркалюють вічні сподівання поневоленого народу:

Зішло всім нам долю, Україні — волю.

В українській колядковій традиції певне місце займали і твори, виконання яких було спрямоване на пошанування господині. В Доброгостові зафіксована лише одна така колядка: «**По новій хаті, по нових сінях**». Подібну за змістом зі збірки П. Чубинського аналізує С. Килимник [7, с. 74].

Головний персонаж твору «**файна господиня**», яка «**ходить-походить по новій хаті, по нових сінях і ключики носить**», остерегаючись, щоб ними не подзвонити і не розбудити «**свого панка**», котрий «**з-за гір приїхав, в свій дім заїхав**» і привіз їй дари: «**срібний перстенець**», «**шовковий пояс**», «**дорогий саян**», «**завій дорогий**». Одягнувши ці подарунки, господиня в неділю рано іде до монастиря:

*До монастиря Богу молитись,
Богу молитись, Бога просити
За свого панка, за здоровячко.
Щоби мій панок діждав їздити,
Діждав їздити, дари возити.*

І як у колядці «**Ой чи дома ж ти, господаречку**», на завершення колядники віншують:

*Вінчуєм же Вас, файна газдине.
Не саму ж бо Вас, з господаречком.
З господаречком, із діточками.
Із діточками, з усьов челядков.
І в тім посолу, хто є в тім дому,*

також сподіваючись на добру плату за колядку.

Отже, як бачимо, колядки родинно-господарського спрямування відображають духовний світ людини-хлібороба. Їх виконання було спрямоване на возвеличення господаря, господині. Ці твори пройшли

тривалий шлях свого розвитку і своїми витокami сягають ще дохристиянської епохи. Згодом на цю основу нашарувалися християнські сюжети, постаті християнської історії. Витіснення цих творів із народного репертуару припадає на час руйнації усталеного способу життя в часи виконання насильницької колективізації та утвердження радянсько-комуністичних принципів господарювання.

1. *Гладкий Микола*. Величання парубка та дівчини в контексті традицій колядування (на матеріалах села Доброгостів / Микола Гладкий // Етнос. Культура. Нація : збірник наукових праць за матеріалами VII міжнародної науково-практичної конференції. — Дрогобич : Вимір, 2010. — Вип. VII.
2. *Гладкий Микола*. Національно-патріотичні мотиви в колядках Дрогобиччини / Микола Гладкий // Гуманізація змістового компонента дисциплін художньо-естетичного циклу у середній та вищій школі : збірник наукових праць. Ч. 2. — Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДПУ імені Івана Франка, 2011.
3. *Гладкий Микола*. Різдвяно-новорічна звичаєвість села Доброгостів / Микола Гладкий // Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Вип. XIII. — Дрогобич, 2009.
4. *Гладкий Микола*. Традиції колядування в селі Доброгостів / Микола Гладкий // Дрогобицький краєзнавчий збірник / ред. кол. Л. Тимошенко (голов. ред.), Л. Винар, Л. Войтович та ін. — Дрогобич : Коло, 2011. — Вип. XIV—XV.
5. *Глушко М.С.* Генезис тваринного запрягу в Україні (Культурно-історична проблема) / Михайло Глушко. — Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003.
6. *Дем'ян Григорій*. Українська фольклористика в Галичині кінця XVIII — початку XIX ст. / Григорій Дем'ян. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2004.
7. *Килимник С.* Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 3 кн., 6 т. / Степан Килимник ; факс. вид. — К. : Обереги, 1994. — Кн. 1. — Т. 1: Зимовий цикл.
8. *Кирчів Роман*. Українські колядки та щедрівки / Роман Кирчів // Колядки та щедрівки / упоряд., вступ. ст., прим. М.С. Глушка. — К. : Музична Україна, 1991.
9. Колядки і щедрівки / зібрав Володимир Гнатюк. — Т. I. Колядки господарю і господині // Етнографічний збірник. — Львів, 1914. — Т. XXXV.
10. Колядки і щедрівки / зібрав Володимир Гнатюк. — Т. II. Колядки парубкові, дівчині, жартівливі, пародії та ін. // Етнографічний збірник. — Львів, 1914. — Т. XXXVI.
11. Колядки та щедрівки / упоряд., передм. і прим. О.І. Дея. — К. : Наукова думка, 1965. — 804 с.
12. Колядки та щедрівки / упоряд., вступ. ст. і прим. М.С. Глушка. — К. : Музична Україна, 1991. — 239 с. : нот.
13. Народні пісні з Батьківщини Івана Франка / зібрав та упоряд. В. Сокіл. — Львів : Каменяр, 2003. — 407 с. : мал.; нот.
14. *Павлюк С.П.* Традиційне хліборобство українців: агротехнічний аспект / Степан Павлюк. — К. : Наукова думка, 1990.
15. *Франко Іван*. Наші коляди / Іван Франко // Франко І.Я. Збір. тв. : у 50 т. — К., 1980. — Т. 28. Літературно-критичні праці (1890—1892).
16. «...Хай луна колядка в небесах». Збірник українських колядок / упоряд., вступ. ст. Миколи Гладкого. — Дрогобич : Посвіт, 2010. — 155 с.

Mykola Hladky

ON MAGNIFICATION OF A HOUSE MASTER AND A HOUSEWIFE IN UKRAINIAN CHRISTMAS CAROLS

(after materials from the village of Dobrohostiv)

On the basis of Christmas carols recorded by the author at the village of Dobrohostiv, Drohobych region, Lviv oblast, the images of a house master and a housewife honoured in the days of Christmas and New Year festivals during ritual visitations of households have been discovered.

Keywords: Christmas and New Year ritualism, Christmas caroling, Christmas carol, subject, house master, housewife

Микола Гладкий

ЧЕСТВОВАНИЕ ХОЗЯИНА И ХОЗЯЙКИ В УКРАЇНСЬКИХ КОЛЯДКАХ

(на матеріалах с. Доброгостів)

На основе колядок, записанных автором в с. Доброгостив Дрогобычского района Львовской области, раскрыто образ хозяина и хозяйки, которых чествовали в дни Рождественских та новогодних праздников во время ритуальных обходов дворов.

Ключевые слова: Рождественно-новогодная обрядность, колядование, колядки, сюжет, хозяин, хозяйка.